

Opplysning, lesere og offentlighet. Trykkekulturen i Danmark-Norge på 1700-tallet.

Bokhistorisk seminar Nasjonalbiblioteket 24. mai 2016

Liste over utstilte objekter

utarbeidet
av
Øivind Berg

CHRISTIANIA

1.

AMBJØR MARIE HOBRO 1741

Anordning om Tugthuusets Indrettelse udi Christiania, og de Fattiges Forpflegning i Aggershuus Stift, Christiansborg Slot i Kiøbenhavn den 2 Decembr.

Christiania : Trykt udi Kongel. Majsts. Privilegeret Bogtrykkerie, 1741. - 51 s. 4°.

Statsapparatet i København produserte en strøm av offentlige forordninger undertegnet av kongen (her Christian 6.) og publisert i København. Forordninger som gjaldt norske forhold ble også i tillegg ofte trykket i Norge og ga kjærkomne oppdrag for trykkeriene. Slike offentlige publikasjoner ble gjerne trykket i kvartformat på papir med høy kvalitet. Tukthuset i Christiania ble oppført i årene 1737-1740, og var på denne tiden byens mest imponerende bygning. Det ble reist på privat initiativ for å møte byens økende fattigdomsutfordringer, og fikk sin kongelige konfirmasjon med anordningen av 1741.

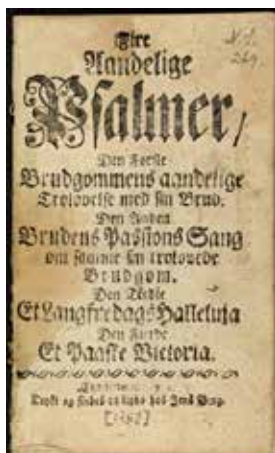
[NA/A g 410 (ib.)]

2.

JENS ANDERSEN BERG 1752

Fire aandelige Psalmer. Den første Brudgommens aandelige Forlovelse med sin Brud. Den anden Brudens Passions Sang om samme sin trolovede Brudgom. Den tredie Et Langfredags Halleluja. Den fierde Et Paaske Victoria.

Christiania : Trykt og findes til kiøbs hos Jens Berg, 1752. - 14 s. 12°

Dette lille skriftet i duodecimformat var nok utgitt med sikte på et bredt publikum. Hverken forfatter eller andre ansvarshavende er oppgitt, og initiativet til utgivelsen har trolig vært hos trykkeren. Et stort antall av slike skrifter er antakelig gått tapt.

[NS 269]

3.

SAMUEL CONRAD SCHWACH 1779

Wilse, Jacob Nicolai (1735-1801)

Philoneus, eller Efter-Tiden i Norge. En Fortæling som 53. § i Spydeberg Beskrivelse, med nogle Anmerkninger af Forfatteren til bemeldte Beskrivelse.

Christiania : Trykt hos S. C. Schwach, 1779. - 46 s. 8°

Wilse var sogneprest i Spydeberg da han utgav sin fremtidsfabel om "Efter-Tiden", i utgangspunktet som en del av sin store Spydebergbeskrivelse. Han plasserer sitt alter ego, Philoneus, 220 år fram i tiden, og lar han beskrive de forandringer som har skjedd. Den utopiske genren ble ofte brukt for å fremme samfunnskritikk, og Wilses lille skrift ble konfiskert. Denne omarbeidede versjonen utkom samme år som Wilses store Spydeberg-beskrivelse, som også ble trykket hos Schwach, og der denne teksten utgjør det siste kapitlet.

[Småtr. 1271 (ib.)] (NBDigital)

4.

JENS ØRBEK BERG 1783

Schulze, Christian Ernst Wilberg (1743-1819) (utg.)

Christianiæ Physikalske Aarbog. Første Aargang 1783.

Christiania : Trykt hos Jens Ørbek Berg, 1783. - 128 s. 8°

Danmark-Norges første populærvitenskaplige magasin ! Inneholdt nyheter på det naturvitenskaplige område, for det meste sakset fra utenlandske tidsskrifter, men også noen originale norske bidrag, bl. a. av Hans Strøm. Utgiveren var huslærer i Christiania, og hadde året før utgitt tidsskriftet *Christianiæ Maanedstidende*. Han flyttet i 1784 til København der han videreførte tidsskriftet i flere år under navnet *DenPhysikalske Aarbog*

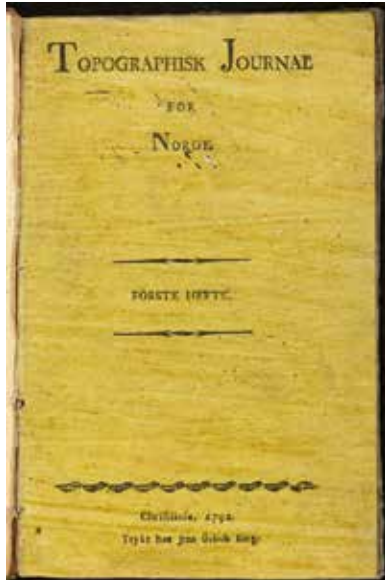
[NAZ 13/500 eks. 2]

5.

JENS ØRBEK BERG 1792

Topographisk Journal for Norge. 1. Hefte

Christiania : Trykt hos Jens Ørbek Berg, 1792.- [14], 117 s. 8°

1700-tallets største norske tidsskriftprosjekt. Utkom med 34 hefter, nærmere 5000 sider, i tidsrommet 1792-1808. Topografisk Journal var sammen med tidsskriftet Hermoder (1795-1800) den patriotiske bevegelsens viktigste frembringelse. Tidsskriftet ble utgitt av det Topographiske Selskab, som ble stiftet etter initiativ fra stiftamtmanden i Akershus, Frederik Moltke, med formål å skaffe bedre kunnskap om topografi og naturressurser i alle deler av landet. Mange gamle topografiske nedtegnelser, som ikke tidligere var blitt utgitt, ble trykt i tidsskriftet. I løpet av 1800-tallets første tiår døde det topografiske selskapet hen, men virksomheten ble videreført i Selskabet for Norges Vel.

[NAZ 1344 eks. 2]

6.

JENS ØRBEK BERG 1796

Hauge, Hans Nielsen (1771-1824)

Betragtning over Verdens Daarlighed, forfattet i fem Capitler og sammenskrevet i Korthed af en lidet forsøgt og mindre skriftlærd Dreng Hans Nielsen Houge paa Rolfsøen i Thunøe Sogn.

Christiania : Trykt hos Jens Ørbek Berg, 1796. - 80 s. 8°.

Boken innleder Hauges rekke av religiøse oppbyggelsesbøker som utkom i store opplag fram til han ble arrestert i 1804. Hauge var selvlært og boka er en konvensjonell fremstilling av den ortodokse kristentroen samtidig som den polemiserer mot de statskirkelige prestenes trosutøvelse. Etter arrestasjonen ble samtlige av Hauges bøker forbudt.

[NA/A a 8276 (ib.)]

BERGEN

7.

PEDER NØRVIG 1741

Holberg, Ludvig (1684-1754)

Professor Ludvig Holbergs Lifs og Lefnets Beskrivelse. Af ham selv, i en Epistel til een stoer Mand, paa Latine forfatted, og nu til fleeres Fornøjelse ved en anden paa det Danske Sprog verteret og udgivet.

Bergen : Trykt i Kongl. Maysts. Privilegerede Bogtryckerie, Findes tilkiøbs hos Henrich Augustus Weidemann, Bogbinder, sammesteds, 1741. - 224 s. 8°.

Ludvig Holbergs selvbiografi var det første større trykk fra Peder Nørvigs nyetablerte trykkeri i Bergen. Første del av biografien ble først utgitt på latin i København i 1728 med tittelen *Epistola ad virum perillustrem* (Brev til en meget fornem herre). I 1737 og 1743 utkom de to neste delene. Lars Roar Langslet skriver i sin biografi at Holbergs "levnetsbrev" hører til hans mest gåtefulle skrifter, og at han bruker det litterære selvportrettet som en maske. Bergensutgaven inneholder også annet levnetsbrev og ble oversatt av kapellan ved Korskirken, Thomas Georg Krog.

[Holb. 17:105 eks. 4 (ib.)]

8.

CHRISTOPHER KOTHERT (?) 1749

Erichsen, Johann Gottfried (1712-1768)

Kort medicinisk Underviisning, hvorledes De, som fra Kiøb-Stæder, hvor nogen Doctor er, ere langt fraværende, kand formedelst nogle faa og probate Medicamenter curere sig selv, Fornemmeligen Nordlands Indbyggere og de Reysende. Til beste forfattet og bekostet af Johann Gottfried Erichsen; Bergismense Majo 1749.

Bergis : [s.n.], 1749. – [5], 62 s. 4°

Forfatteren var født i Brandenburg i Preussen og hadde studert medisin i Halle. Han kom til Norge i 1744 som huslege hos stiftamtmanden i Kristiansand. I 1747 fikk han stillingen som stadsfysikus i Bergen. Her startet han opplæring av jordmødre og anla byens første moderne sykehus i 1756. Innenfor fødselsmedisin var han en pioner og skal ha vært den første som tok i bruk fødselstang her i landet. I tillegg til denne medisinske opplysningsboken utga han en håndbok i opplæring av jordmødre.

[NA/A 7676 (ib.)

9.

CHRISTOPHER KOTHERT 1760

Arentz, Frederik Christian Holberg (1736-1825)

Jubel-Indbydelse til Bergens Byes over den i disse Riger og Lande Hundrede-Aarige Souverainetet og Enevolds Regjæring jubilerende høye, høytornemme og høytærede Indvaanere, hvis Nærværelse paa Auditorio Seminari i Fridericiani anstundende stoere Jubel-Festes tredie Jubel-Dag den 18 Octob. 1760 for der med fælles Jubel-Glæde og samlede Jubel-Ønsker over Fædrene-Landets kiære Fader og stoere Jubilerende Konge den Stoermægtigste Monarch, vor allernaadigste Arve-Konge og Enevolds-Herre, Kong Friderich den Femte med jubilerende Huus behageligt at anhøre en ligesaa allerunderdanigst velmeemt, som allerunderdanigst pligtskyldig Jubel-Tale. Udbeder og forventer underdanigst, ydmygst og ærbødigst Fr. Chr. Holb. Arentz bemeldte Seminarii p. temp. Constitueret Lector & Inspector.

Bergen, Trykt hos Kongl. Majests. privil. Bogtrykker, Christ. Kothert, [1760]. - [38] s. 4°.

Det dansk-norske eneveldets 100-års jubileum ble i 1760 feiret med stor festivitas over hele riket. Ved Seminarium Fredericianum i Bergen holdt den nyansatte lektor Arentz jubeltalen. Seminaret var blitt etablert av biskop Erik Pontoppidan i 1750 som et supplement til katedralskolen med hovedvekt på fagene matematikk, fysikk, filosofi og moderne språk. Da Arentz i 1825 gikk av med pensjon kunne han se tilbake på 65 år i skolens tjeneste, derav 45 år som katedralskolens rektor. Arentz var en lærd mann av den gamle skole. Han behersket samtlige fag, og leverte blant annet originale bidrag i matematikk, fysikk og filosofi til både det norske og danske vitenskapsselskapet. Av tittelen på hans trykte jubeltale framgår at han også behersket tidens kongepanegyrikk til fulle.

[NA/A a 4029]

10.

HENRICH DEDECHEN 1772

Suhm, Peter Frederik (1728-1798)

Oplag af vor priisværdige Skribent Hr. Conferentsraad Suhms kostbare Skrift til Kongen, med et kort Echo fra de Norske Fielde, udraabt gennem de Bergenske Bierge. Til Trykken befordret, og alle Exemplarer gratis til Publicum uddeelt; Autor til velfortient Ære af B.F.

Bergen :Trykt hos Kongel. Majests. Privil. Bogtrykker, H. Dedecken, 1772. - [8] s. 8°.

I 1765 vendte Peter Frederik Suhm tilbage til København etter fjorten år i Trondheim der han sammen med Johan Ernst Gunnerus og Gerhard Schøning hadde utgjort kjernen i det intellektuelle miljøet omkring *Det Tronhiemske Selskab*. I København dyrket han som fri intellektuell sitt historiske forfatterskap og sin store boksamling. Samtidig var han sentral i tidens reformbevegelse. Samme dag som Struensee ble styrtet leverte han et forslag til en ny forfatning til Danmarks nye sterke mann, geheimeråd Ove Høegh Guldberg, uten å vinne gehør. Kort tid etter utga Suhm det lille skriftet med tittel *Til Kongen* der han legger fram sine synspunkter om hvordan en klok konge bør regjere. Skriftet var en sensasjon og ble i løpet av kort tid trykket i flere av Københavns aviser. I Norge utkom det i fem utgaver. Utgaven som vises her, ble utgitt av presten Niels Christian Friis (B. F. står for "Biskop Friis" – biskoptittelen hadde han kjøpt), som tidligere hadde innnyndet seg hos Struensee, og nå formodentlig hadde behov for å markere sin støtte til det nye regimet.

[NA/A a 9245 (ib.)) (NB Digital)

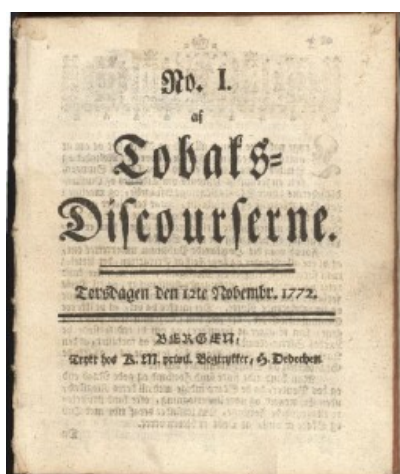
11.

HENRICH DEDECHEN 1772-1773

Deberg, Ole (1721-1777)(utg.)

Tobaks-Discourserne. No. 1 (Torsdagen den 12te November 1772) – No. 10 (Torsdagen den 15de April 1773).

Bergen : Trykt hos K.M. privil. Bogtrykker, H. Dedecken, 1772-1773. - 80 s. 4°

Slik ble tidsskriftet annonsert i *Efterretninger fra Adresse-Contoirtet i Bergen*: "Et Selskab har foreenet sig, under Tobaks-Smøgen at discourere i Almindelighed om Land-Oeconomiens forskiellige Deelee, saasom: Commerciens, Financerne, Fabriquer, &c. saa og om alle Stænder i Særdeleshed. Samme saakaldede Tobaks-Discourser, forfattet af Tobaks-Selskabet i Bergen, agtes til Trækken befordret, og hver anden Torsdag at udgives". Utgiveren, blokkedreier Ole Deberg, var kanskje litt for optimistisk, men det utkom i alt ti åttesiders numre av tidsskriftet. Tidsskriftet var lagt opp som en diskusjon i en fiktiv forsamling, her et håndverkerlaug, etter mønster av Joseph Addisons og Richard Steeles berømte tidsskrift *TheSpectator*. Tobaks-

Discourserne gir et godt inntrykk av tidens debattmiljø og en mengde lokale opplysninger om forholdene i Bergen mot slutten av 1700-tallet.

[NA/A b 440/si]

12.

HANS MOSSIN 1773

Samling af adskillige Andres Skrifter, som ere trykte i Mag. Hans Mossins Bogtrykkerie, meest Oeconomien og Landhuusholdningen vedkommende.

Bergen : [Trykt i Mag. H. Mossins privilegerede Bogtrykkerie], [1773-1777].- 22, 31, 20,15,24, 40, [24, 38]s.8°.

Samlebind med seks mindre avhandlinger av flere forskjellige forfattere. Samlingen er utstyrt med felles tittelblad og innholdsfortegnelse, men hver enkelt del har eget tittelblad og egen paginering. De er trykt i Hans Mossins trykkeri mellom 1773 og 1777, men tittelsiden er ikke datert. Den danske presten Mossin kom til Bergen som kapellan til Nykirken i 1751. Deretter tjente han både i Korskirken og i Domkirken der han tilslutt ble sogneprest og stiftsprost. Mossin var en usedvanlig produktiv skribent både av moralfilosofiske og teologiske skrifter, og siden Bergens privilegerte boktrykker Kothert ikke maktet å trykke Mossins utallige og omfangsrike verker, fikk denne tillatelse til å opprette sitt eget trykkeri i 1760 for trykking av egne skrifter. Da Kothert døde i 1770 søkte Mossin om å få overta bevillingen, men den gikk til Henrik Dedeche. I tidsrommet 1760-1777 var det derfor to lovlige trykkerier i Bergen, men etter 1770 ser man at Mossin ikke overholder forutsetningen om kun å trykke sine egne skrifter.

[NA/A a 6529 (ib.)]

13.

RASMUS H. DAHL 1785-86

Greve, Rollof(1735-1795)

Et Besvarelsens Brev til en Ven! Anlediget af S.T. Hr. Confessionarii Bastholms Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Guds-Tieneste.

Bergen : Trykt i Hans Kongel. Majests. Priviligerede Bogtrykkerie, hos Rasmus H. Dahl, 1785. - 15 s. 8°

Greve, Rollof(1735-1795)

Til den skiulte Forfatter af Besvarelsen paa mitt i Trykken udgivne Besvarelses-Brev til en Ven, Anlediget af S. T. Hr. Confessionarii Bastholms Forsøg til en forbedret Plan i den Udvortes Gud-Tieneste.

Bergen : Trykt i Hans Kongel. Majests. Priviligerede Bogtrykkerie, 1785. - [8] s. 8°

Børretzen, Bernt (1762-1817)

Et kort Forsvars-Skrift fra de Norske Fielde mod Recensenterne i de lærde Aviser, deres i No 38 haarde Critique.

Bergen : Trykt i Hans Kongl. Majests. Privilegerede Bogtrykkerie, Hos Rasmus H. Dahl, 1786. - 7 s. 8°

[NS 233]

Da den danske rasjonalistiske teolog Christian Bastholm utga sitt skrift *Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste* i 1785 utløste dette det som seinere har fått betegnelsen “den store liturgiske feiden” i dansk offentlighet med en strøm av skrifter og motskrifter. Denne feiden nådde også Bergen da Johan Nordahl Brun gikk kraftig ut mot Bastholm i forsvar for den gamle liturgien. Her er tatt med noen eksempler fra pennefeiden mellom to av de ivrigste debattantene, skreddermester og stadskaptein Rollof Greve og teologen Bernt Børretzen. Sistnevnte var i de to siste tiårene av 1700-tallet Bergens mest aktive leilighetsdikter. Vi kjenner mer enn hundre trykte skrifter fra Børretzens hånd, for det meste bryllupsvers og gravtaler og sanger skrevet på oppdrag fra foreninger og byens borgere. Han utga også ukebladet *Den snaksomme Bergenser*.

TRONDHEIM

14.

JENS CHRISTENSEN WINDING 1741

Hagerup, Eiler (1685-1743)

Otte Præste-Vielses Prædikener Over II. Cor. IV, v. 3.4.5.6.7 holden udi Tronhiems Dom-Kirke.

Tronhiem : Trykt udi Hans Kongel. Majests. Priv. Bogtrykkerie, af Jens Christensen Winding, 1741. - [8] s., s.[3]-188. 4°.

Biskop Eiler Hagerups prekensamling fra 1741 var et av de første større arbeider fra Jens Christensen Windings nyetablerte trykkeri i Trondheim. Eiler Hagerup d. e. var biskop i Nidaros fra 1731 til sin død i 1743. Han hadde sitt utspring i den pietistiske Syvstjerne-kretsen av prester fra Nord-Møre og hadde gjort lynkarriere i København med sin veltalenhet. Hans forfatterskap omfatter i hovedsak prekener holdt i Domkirken i Trondheim, alle trykt i Windings trykkeri.

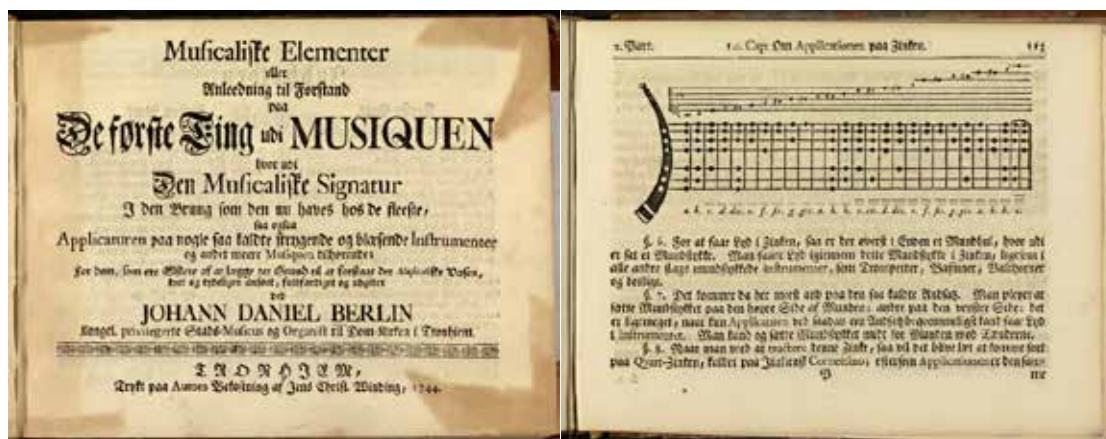
[NA/A b 5577/si (ib.)] (Samt. helskinsspeilb. m. sprengte felt, blind- og gulltrykk. Sprengte snitt. Trolig bundet i Trondh.)

15.

JENS CHRISTENSEN WINDING 1744

Berlin, Johan Daniel (1714-1787)

Musicaliske Elementer, eller Anledning til Forstand paa de første Ting udi Musiquen : hvor udi den musicaliske Signatur i den Bruug som den nu haves hos de fleeste, saa ogsaa Applicaturen paa nogle saakaldte strygende og blæsende Instrumenter og andet meere Musiquen tilhørende : for dem, som ere elskere at lægge ret Grund til at forstaae det Musicaliske Væsen, kort og tydeligen anført, fuldfærdiget og udgivet ved Johann Daniel Berlin, Kongel. Privilegerede Stads-Musicus og Organist til Dom-Kirken i Tronhiem.
Tronhjem : Trykt paa Autors Bekostning af Jens Chr. Winding, 1744. - [6], 130, [1] s. : ill., mus. 4°

[NA/A h 9721 (ib.)]

Dette er den første dansk-norske lærebok i musikk. Forfatteren, den tyskfødte Johan Daniel Berlin, var en sentral person i de kulturelle og vitenskaplige kretser i Trondheim på midten av 1700-tallet. I tillegg til stillingene som stadsmusikant og domorganist var han sjef for byens brannvesen og vannverk. Han var sammen med trekløveret Gunnerus, Schøning og Suhm en av stifterne av Det Tronhiemske Selskab, som i en årrekke hadde sine møter i Berlins privatbolig. Han var selskapets huskomponist og leverte jevnlig temperaturmålinger til selskapets skrifter. For ettertiden er han kanskje mest kjent som komponist, men han virket også som arkitekt og oppfinner.

16.

JENS CHRISTENSEN WINDING 1761-62

Tronhiemske Samlinger, udgivne af Philaletho. I. Bind. 1. – 4. Stykke.

Tronhiem : Trykt hos Jens Christensen Winding, og faaes sammesteds til kiøbs, 1761-1762. - 336 s. 8°

Samtidig med oppstarten av Det Tronhiemske Selskab og dets skriftserie startet Peter Frederik Suhm tidsskriftet *Tronhiemske Samlinger*. Det utkom i fem bind under pseudonymet Philaletho, men alle visste selvsagt hvem forfatteren var. Her publiserte han ting som ikke passet inn i selskapets vitenskaplige serie, avhandlinger om ulike emner, men med hovedvekt på estetiske og historiske emner, beregnet på et bredere publikum. Hans utallige bokomtaler, som han delte inn i kategoriene “gode nye Bøger” og “slette nye Bøger” hadde en sentral plass i alle bindene, og gjør Suhms tidsskrift til et av de tidligste litteraturkritiske tidsskrifter i Norge.

[NAZ 2622]

17.

JENS CHRISTENSEN WINDING 1762

Gunnerus, Johan Ernst (1718-1773)

Jo. Ern. Gunneri Flora Norvegica. Observationibus praesertim oeconomicis, panosque norvegici locupletata.

Nidrosiae : Typis Vindingianis, 1766-1772. - 2 b. (10 s., s. 3-96, [4] s., tab. I-III) ; ([5], VIII, 148, 50 s., tab. I-IX) : ill. 2°

B. 2 utgitt: Hafniae, 1772.

Da Gunnerus ble utnevnt til biskop i Nidaros hadde han mange års opphold ved universitetene i Halle, Jena og København samt et omfattende filosofisk og teologisk forfatterskap bak seg. I Trondheim videreførte han sitt store teologiske prosjekt med å kaste seg over empirisk naturvitenskap. Han publiserte mer enn førti mindre avhandlinger, primært om sjødyr, i vitenskapsselskapets skrifter. Hans flora er et resultat av hans innsamling av planter på visitasreisene han gjorde i sitt store stift, som i tillegg til Møre og

Trøndelag omfattet hele Nord-Norge. Dette er ingen systematisk flora. Alle planter er bestemt, beskrevet og navngitt etter Linnés system. I tillegg har han tatt med lokale navn samt opplysninger om bruken av plantene. Rolf

Nøtvig Jacobsen påpeker i sin bok om Gunnerus at ferdigstillingen av hele verket tok lang tid, og at det andre bindet først ble ferdig trykt i København etter at Gunnerus var død. Derfor har dette bindet også en kort biografi skrevet av hans nevø Niels Dorph Gunnerus
fNA Gun (B. 1-2 bundet sammen)

18. JENS CHRISTENSEN WINDING 1762

Schultz, Christian

Forsøg Til En forbedret Abc-Bog, Ungdommen til Beste, og med Foresattes Samtykke.

Udgivet i Trykken af C. Schultz, Ihlen Skole den 16de Julii 1779. Andet Oplag.

Tronhjem : Trykt paa Autors Bekostning, 1779. - 32 s. 8°

Dette skal være det eldste bevarte eksemplar av en ABC-bok trykt i Norge, når en ser bort fra Knud Leems "Lappiske ABC", som også ble trykt av Winding, antakelig allerede i 1756. I følge Kjellfrid Bjarvin ble det trolig trykt norske ABC-bøker også før denne, men de er ikke bevart. Også før skoleforordningen av 1739 ble det benyttet ABC-bøker her i landet, men disse var danske. Om forfatteren av denne ABC-boka vet vi ikke mer enn det som oppgis på bokas tittelblad, at han var lærer ved Ila skole i Trondheim. I tillegg til selve bokstavene (i gotisk og latinsk versjon) inneholder boka små religiøse lesestykker og en del skrivereregler. Boka er for øvrig grundig analysert av Kjellfrid Bjarvin i en avhandling fra 1950. Første opplag av boka kom i 1777, men den er i dag tapt.

[NS 241]. [Dig. utg.: <http://www-bib.hive.no/tekster/umistelige/11/01.html>]

19.

WILLUM STEPHANSON 1798

Peterson, Matthias Conrad (1761-1833)(utg.)

Qvartbladet. (Udgivet af Matthias Conrad Peterson). [Aarg. 1-2].

Trondhjem : Trykt hos Willum Stephanson, 1798-1799. - 1 bl., 180, 92 s. 8°.

NAZ 2491/500 (ukpl.)

Fra 1795 til 1800 var Matthias Conrad Peterson redaktør av avisen *Trondhjemske Tidende* (tidligere Trondhjems Adresse-Contoires Efterretninger, seinere Adresseavisen). Peterson kom fra Slesvig til Trondheim i 1782, og slo seg her opp som handelsmann. Men det er som radikal og frittallende presseman og politiker han er kjent for ettertiden. Han var en av de sterkeste forkjempere for ytringsfrihet i Norge rundt 1800, og som ledd i denne kampen utga han i et par år et det unnselige

tidsskriftet *Qvartbladet* i oktavformat som et gratisbilag til *Trondhjemske Tidende*. Her trykket han ting han ikke kunne sette på trykk i avisen. Da et nytt trykkefrihetsreskript med ytterligere begrensninger ble vedtatt i 1799 sluttet han som redaktør i protest. Han fortsatte imidlertid sin kamp for trykkefriheten blant annet gjennom bladet *Den lille Trondhjemske Tilskuer*, som han utga fra 1815. I 1821 ble han tiltalt for misbruk av trykkefriheten, men saken endte med frifinnelse i Høyesterett

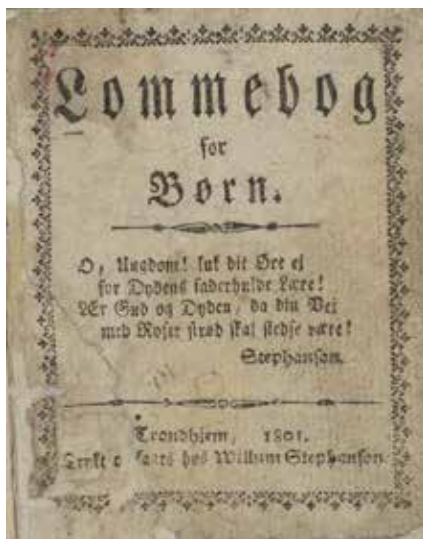
20.

WILLUM STEPHANSON 1801

Stephanson, Willum (1762-1816)(utg.)

Lommebog for Børn.

Trondhjem : Trykt og faaes hos Willum Stephanson, 1801. [2. Opl.] - 96 s. 12°

Willum Stephanson kom til Trondheim fra Danmark som boktrykkersvenn etter å ha sonet en fengselsdom for å ha skrevet et satirisk skrift om slottsbrannen i København i 1794. Han arbeidet først i Windings trykkeri, som han kjøpte i 1799. Stephanson virket både som trykker, forlegger, redaktør, oversetter og forfatter. Fra 1798 utga han tidsskriftet *Trondhjems Budstik* og i 1801 overtok han adressekontoret og utgivelsen av kontorets etterretninger (Adresseavisen) etter Matthias Conrad Peterson. Han utga *Lommebog for Børn* i 1798. Dette regnes for den første norske barneboka og er en blanding av små moralske fortellinger og kunnskapstoff. Stephanson baserte seg mye på å oversette utenlandske tekster, som han tilpasset et lokalt publikum. Av hans forlagsprodukter kan nevnes: *Cyprianus*, *Moralsk Huustavle*, *Kortfattet Naturlære* og *Den lette Regnekunst*.

NB/BRU NS 953 [NB Digital]

KIØBENHAVN

21.

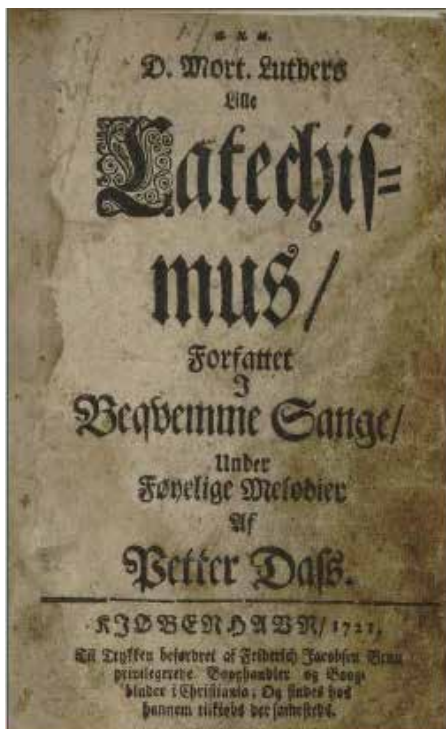
UKJENT TRYKKER (KØBENHAVN 1721)

Dass, Petter (1647-1707)

D. Mort. Luthers Lille Catechismus : forfattet i beqvemme Sange underføyelige Melodier.

Af Petter Dass.

Kjøbenhavn : Til Trykken befordret af Friderich Jacobsen Brun, privilegerede Booghandler og Boogbinder i Christiania, og findes hos hannem tilkiøbs der sammesteds, 1721. - [24], 424 s. 8°

Sognepresten til Alstadhaug i Nordland, Petter Dass, regnes for 1600-tallets viktigste norske forfatter. Hans bøker ble imidlertid ikke trykt før godt ut på 1700-tallet, etter at forfatteren selv vardød, og da oppnådde de stor popularitet. Katekismesangene er dikterprestens poetiske kommentar til de forskjellige deler av Martin Luthers lille katekisme forfattet i 48 salmer. Dass skrev boken mot slutten av 1600-tallet, og første utgave ble utgitt av boktrykker Owe Lynnow i København i 1715. Boken ble etter hvert uhyre populær og den kom i stadig nye utgaver fra ulike utgivere. Utgaven som vises her ble besørget av bokbinder Frederik Jacobsen Brun, som hadde skaffet seg kongelig privilegium som bokhandler i Christiania. Hvem som har trykket den, vites ikke, men utgaven var tydelig rettet mot Christianiapublikumet.

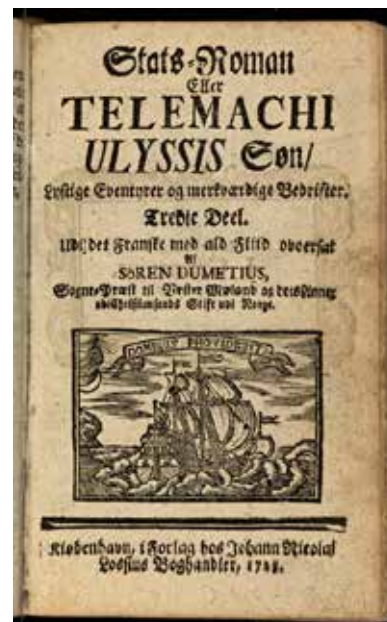
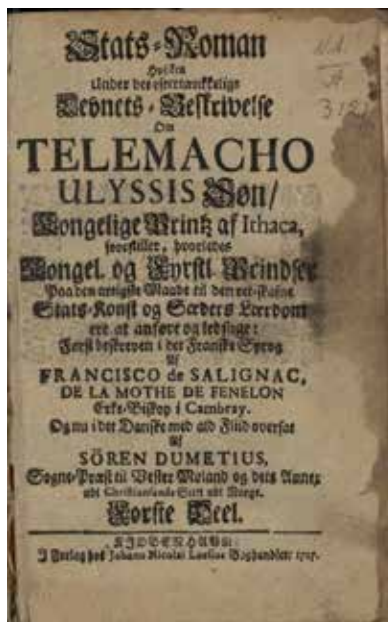
[NA/A f 6912/si (ib.)) (Noen sider mangler, tilføyd i kopi) [NB Digital]

22.

UKJENT TRYKKER (KØBENHAVN 1727)

Dumetius, Søren (1695-1741) (oversetter)

Stats-Roman, hvilken under det eftertænkkelige Levnets-Beskrivelse om Telemacho Ulyssis Søn, Kongelige Printz af Ithaca, forestiller : hvorledes Kongel. og Fyrstl. Prindser paa den artigste Maade til den ret-skafne Stats-Konst og Sæders Lærdom ere at anføre og ledsage. Først beskreven i det Franske Sprog af Francisco de Salignac de la Mothe de Fenelon ; og nu det Danske med ald Fliid oversat af Sören Dumetius. Første Deel – [FierdeDeel] Kjøbenhavn : I Forlag hos Johann Nicolai Lossius, Boghandler, 1727-1728. - 1 bl. (front.), 267, 172, 106, 169 s. (4 b. i 1) 8°

[NB/NBI Barnebøker ftFén eks. 1]

Oppdragelses- og reiseromanen *Telemaque* var en av 1700-tallets mest populære bøker i Europa, og den regnes også som en klassiker innen barnelitteraturen. Forfatteren Fenelon var en presteutdannet fransk aristokrat som i flere år var knyttet til Ludvig 14s hoff, blant annet som lærer for kongens sønnesønn, den sjuårige hertug av Burgund. I denne forbindelse skrev Fenelon flere bøker. Boken om Telemaques eventyrlige opplevelser ble først utgitt anonymt i Holland i 1699. Fenelon var da kommet i unåde hos kongen, og boken måtte derfor trykkes i hemmelighet i utlandet, fordi den ble oppfattet som en kritikk av aristokratiets moralske vandel. Ved siden av å underholde skulle den veilede en ung fyrste om den rette måte å styre på og hvilke dyder som var viktige for en god fyrste. Boken fikk stor betydning for 1700-tallets pedagogiske tenkning, og var blant annet inspirasjonskilde for Rousseaus *Emile*. Denne første danske oversettelsen ble gjort av Søren Dumetius, som var sogneprest i Vestre Moland utenfor Lillesand. I dette tilfellet kjenner vi heller ikke navnet på trykkeren, men utgivelsen var trolig et forlagsprodukt fra bokhandleren Johann Nicolai Lossius i København.

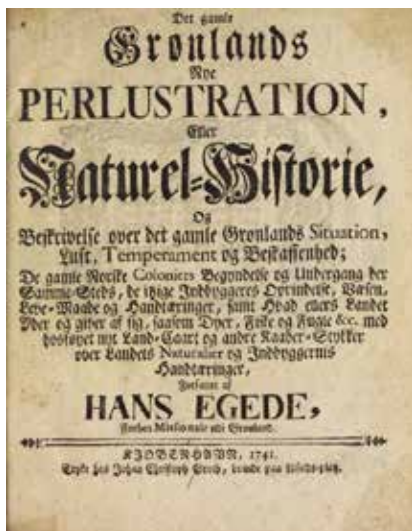
23.

JOHANN CHRISTOPHER GROTH 1741

Egede, Hans (1686-1758)

Det gamle Grønlands nye Perlustration, eller Naturel-Historie og Beskrivelse over det gamle Grønlands Situation, Luft, Temperatur og Beskaffenhed, de gamle Norske Coloniers Begyndelse og Undergang der Samme-Steds, de itzige Indbyggers Oprindelse, Væsen, Leve-Maade og Haandtæring, samt hvad ellers Landet yder og giver af sig, saasom Dyr, Fiske og Fugle &c. med hosføyet nyt Land-Caart og andre Kaaber-Stykker over Landets Naturalier og Indbyggerns Haandtæring. Forfattet af Hans Egede, Forhen Missionær udi Grønland.

Kjøbenhavn : Trykt hos Johan Christoph Groth, boende paa Ulfelds-platz, 1741. – [12], 131 s., [12] pl., fold. pl. : ill. Flere feilpagineringer. 4°

Det må vel kunne kalles et høyrisikoprojekt da den norske presten Hans Poulsen Egede i 1721 tok med seg sin familie til Grønland, som den første misjonær i nyere tid. Reisen ble støttet av Frederik IV og finansiert av bergenske kjøpmenn, som etablerte "Det Bergenske Compagnie". Ved siden av misjonsvirksomheten bestyrte han handelsvirksomheten og utførte naturhistoriske, kartografiske og etnografiske undersøkelser. Som et resultat av dette fikk han utgitt *Det gamle Grønlands nye Perlustrationi* 1729. Boken utkom i en ny utvidet utgave i 1741, og den ble også oversatt til tysk, engelsk, fransk og

hollandsk. Egedes misjonsopphold på Grønland fikk en tragisk avslutning idet koppesmitte ble overført fra Danmark i 1733 og tok livet av halvparten av Grønlands befolkning. Etter dette vendte Egede tilbake til Danmark der han stiftet misjonsseminaret Seminarium Groenlandicum og ble utnevnt som titulær biskop over Grønland. Egedes virksomhet la grunnen for den seinere kolonialisering av Grønland.

[NA/A h 1546/si (ib.)] [NB Digital]

24.

ANDREAS HARTVIG GODICHE 1747

Lange, Birgitte (1714-1753) (oversetter)

Historie om Conqveten af Mexico, eller Om Indtagelsen af det Nordlige America Bekiendt under Navnet af Nye Spanien. Skrevet paa Spansk af Don Antonio de Solis... ; oversat af Birgitte Lange ; Oplagt paa Oversætterens egen Bekostning.

Kjøbenhavn : Trykt hos Andreas Hartvig Godiche, boende i Skindergade, nest ved vor Frue Skole, 1747.- 2 b. ([30], 478 s.), (518, [10] s.) 8°.

Om oversetteren Birgitte Lange skriver Peter Frederik Suhm: "Birgitte Lange, en lærd Jomfrue, bekiendt ved sin Oversættelse af Skriftet, Conqveten af Mexico, døde i yderste Armod i Christiania i 1753". På grunn av denne oversettelsen ble hun tatt med i Frederik Christian Schønaus *Samling af Danske lærde Fruentimer*. Om henne vet vi ikke mer enn at hun var datter av advokat Henrik Lange i Christiania, levde alene og var syk og svakelig det meste av sitt liv. På egen hånd lærte hun seg tysk, engelsk, fransk, italiensk og spansk. Hvordan hun skaffet seg bøker og hvordan hun fikk trykt sin oversettelse på nærmere 1000 s. hos Godiche i København er ikke kjent. Den spanske barokkforfatteren Antonio de Solis bok om Mexicos erobring var imidlertid godt kjent i Europa. Den ble utgitt første gang på spansk i 1684.

[NA/A c 1179 (2 b. i 1)]

25.

ERNST HENRICH BERLING 1749

Hersleb, Peder (1689-1757)

Rigernes almindelige Jubel-Glæde over Guds besynderlige Under-Tegn og Naade mod Den kongelige Oldenborgske Stamme som udi Tre Hundrede Aar har siddet paa Thronen, betragtet i en Prædiken paa den store Jubel-Festes første Dag, den 28 Octobris 1749 i den Kongelige Christiansborgs Slots-Kirke til Høymesse; tillige med en kort Jubel Tale, paa Festens tredie Dag ved en ny Kirkes Grundlæggelse saa og en Fortale, om Jubel-Festens høytidelig Helligholdelse, Altsammen efter allernaadigst Kongelig Befaling holdet, forfattet og til Trykken hengivet af P. Hersleb, Biskop over Siellands Stift.
Kjøbenhavn : Trykt hos Deres Kongel. Majestets Hof-Bogtrykker E. H. Berling, [1749]
XXVI, 119 s. 4°.

I 1749 ble den oldenborgske kongeslekts 300 år ved makten feiret med stor festivitas over hele det dansk-norske riket. Prestene var blitt pålagt å holde hyldningsprekener for sine menigheter, og mange av disse prekenene ble trykt. Biskopen i Sjællands stift, den norskfødte Peder Hersleb, holdt sin jubelpreken i Christiansborgs slottskirke med de kongelige til stede. Hersleb hadde muligens også personlige grunner for sin kongehyllest. Han hadde vært Fredrik 4.s feltprest og hoffpredikant og ble av Christian 6. utnevnt til biskop i Christiania i 1730 og sju år etter overtok han den danske kirkens høyeste embetsstilling, bispesetet i Sjælland. Hersleb var således en av de mest sentrale skikkelser under Christian 6. s statspietisme, og ble ansett som en moderat og reformvennlig pietist. Som biskop i Christiania fikk han innført konfirmasjonen allerede i 1732. Hersleb utga mange prekensamlinger, hvorav *Guds Børns daglige Adgang til Naade-Stolen* er den mest kjente. Denne kom i nye opplag gjennom hele 1800-tallet. Herslebs jubelpreken er trykket av Ernst Henrich Berling, som tilhørte tetsskiktet av Københavns boktrykkere.

[NB/BRU Schw 4 (ib.) (Helb. i skinn) [NB Digital]

26.

ANDREAS HARTVIG GODICHE 1750

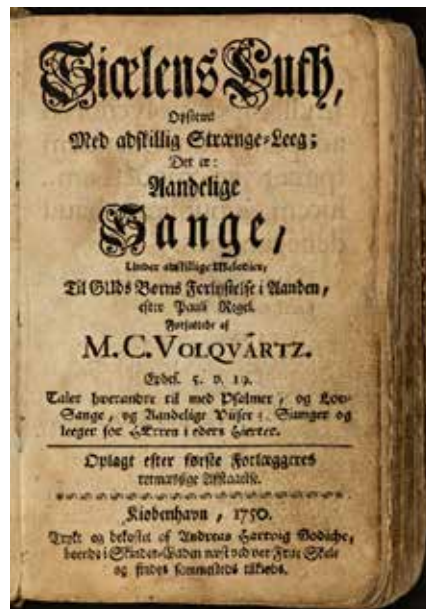
Volqvartz, Marcus (1678-1720)

Brude-Skammel :tillavet for adskillige Brude-Folk paa deres Æres-Dag, det er Aandelige Brude-Sange, med hos-føyede Hitte-Spørsmal () Efter Samsons Viis (*) Judic. 14. v. 12.*
Fremstillet af M.C. Volqvartz.

Kjøbenhavn : Trykt og bekostet af Andreas Hartvig Godiche, 1750. - 50 s. 8°.

Liigbaar :paa hvilken Helgenes Liigerehenbaaren til Graven, det er: aandelige Sørge-Sange, de Afdøde til Ære udi Graven, at deres Navne maa bevares fra Forraadnelse, og de Igjen-levende til Trøst udi Sorgen. Fremsat af M.C. Volqvartz. Kiøbenhavn : Trykt hos Andr. Hartvig Godiche, 1750. – 94 s. 8°.

Siælens Luth, opstemt med adskillig Strænge-Leeg; det er: AandeligeSange, under adskillige Melodier, til Guds Børns Forlystelse i Aanden, efter Pauli Regel. Forfattede af M.C. Volqvartz. Oplagt efter første Forlæggeres retmæssigeAfstaaelse. Kiøbenhavn : Trykt og bekostet af Andreas Hartvig Godiche, boende i Skinder-Gaden næst ved vor Frue Skole og finds sammesteds tilkiøbs, 1750. – 1 bl., 92 s. ill. (tresnitt). 8°.

Marcus Volqvartz' tre samlinger av sanger og leilighetsvers (bryllups- og begravellesvers) hører ved siden av Petter Dass' Katekismesanger til 1700-tallets mest populære bøker i Norge. De tre samlingene opptrer som regel samlet i ett bind. Volqvartz var født i Trondheim i generasjonen etter Petter Dass, men de to tilhørte samme slekt- og bekjentskapskrets. Volqvartz livnærte seg først som lærer, han var blant annet huslærer for Peder Hersleb, og igangsatte Trondheims første private latinskole. Fra 1714 var han sogneprest på Ørlandet. Samme år fikk ha sine tre samlinger trykt i Københav. [NA/A b 681 (ib.)] (Defekt) (3 b. i 1)

27.

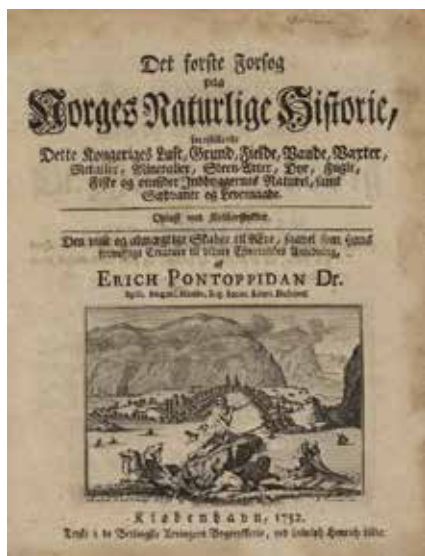
LUDOLPH HENRICH LILLIE 1752

Pontoppidan, Erik (1698-1764)

Det første Forsøg paa Norges naturlige Historie : forestillende dette Kongeriges Luft, Grund, Fielde, Vande, Væxter, Metaller, Mineralier, Steen-Arter, Dyr, Fugle, Fiske og omsider Indbyggernes Naturel, samt Sædvaner og Levemaade. Oplyst med Kobberstykker. Den viise og almægtige Skaber til Ære, saavel som hans fornuftige Creature til videre Eftertankes Anledning. [Første Deel] af Erich Pontoppidan.

Kiøbenhavn : Trykt i de Berlingske Arvingers Bogtrykkerie, ved Ludolph Henrich Lillie, 1752. - [56], 338, 16 pl. : ill. (kobberstikk). 4°

Pontoppidans Norges naturlige Historie innleder rekken av store topografiske beskrivelser, som er så typiske for 1700-tallets litteratur. Verket utkom i to bind i kvartformat med i alt 30 kobberstikk av høy kvalitet. I motsetning til mange av de seinere topografiske beskrivelser tar verket for seg hele Norge med beskrivelser av natur, topografi, folk og samfunn. Da verket ble utgitt, var Pontoppidan biskop i Bergen. Han var en av den dansk-norske statspietismens viktigste skikkelser og var også en av de mest sentrale embetsmenn under Fredrik 5.s reformorienterte politikk, både som professor, universitetskansler og forfatter. I tillegg til sitt store teologiske forfatterskap utga han en rekke bøker om historie, geografi, økonomi og naturvitenskap.

[NA/A m 3128/si] [NB Digital]

29.

UKJENT TRYKKER (KØBENHAVN 1755)

Cortin, Rasmus Finde(1721-1778) (oversetter)

Hr. Jacob Vernet, offentlig Lærer i Historien og de smukke Videnskaber ved Akademiet i Gent, hans Socratiske Samtaler af det Franske oversatte.

Kiöbenhavn : [s.n.], 1755. – [2] bl., [10], 98 s. : ill. 8°

Denne lille boken, som ble anonymt utgitt i København i 1755, danner en sterk kontrast både med hensyn til innhold og utforming i forhold til den tunge og snirklete barokkstil som ellers dominerte bokutgivelsene på midten av 1700-tallet. Boken avspeiler også tidens økende interesse for fransk språk, kultur og filosofi. Forfatteren Jacob Vernet var en fremtredende reformert teolog i Geneve, som både hadde tett kontakt med Voltaire, Rousseau og de franske filosofer og var influert av Christian Wolff. Oversetteren Rasmus Finde Cortin var lektor ved Seminarium Fredericianum og konrektor ved katedralskolen i Bergen. Han sto for flere andre oversettelser fra fransk, bl. a. Paul Henri Mallets franske danmarkshistorie.

[NA/A j 4918 (ib.)] (Permer trukket med brokadepair) (Proveniens: Bolle WillumLuxdorph)

30.

LARS NIELSEN SVARE 1759

Tullin, Christian Braunmann (1728-1765)

En Maji-Dag. Den 6te Maji da velædle og høyfornemme Kiøbmand Morten Leuch, fuldbyrdede offentlig sin Foreening med velædle og høyfornemme Jomfrue Mathia Collett, blev følgende som et Vidne om den fuldkomneste Høyagtelse og oprigtigste Lykønskning tilsendt af Ch. Br. Tullin

Kiöbenhavn : Trykt hos L. N. Svare, 1759. -[16] s.4°

“Min Muse kom og lad os flye, fra dette melancholske Fængsel, hvor Ønsker daglig døe i Trængsel, og fødes for at døe paa nye”. Slik lyder de to første strofene i Tullins bryllupsdikt til det celebre par Morten Leuch og Mathia Collett i Christiania. Bryllupsdiktet bidro til å etablere forfatterens ry som en av Danmark-Norges største poetiske begavelser. Det ble trykt i utallige utgaver og oversatt til flere språk. Tullin hadde også en bemerkelsesverdig yrkesmessig karriere både som embetsmann knyttet til tolletaten og seinere som rådmann i Christiania. I tillegg var han forretningsdrivende og eier av en fabrikk som produserte pudder, stivelse og spiker. Trykkeren Lars Nielsen Svare henvendte seg i 1759 til Tullin med ønske om å trykke noen av hans dikt, som allerede var utgitt året før både i Christiania og Trondheim. Uten å vente på svar trykte han flere av Tullins dikt. Diktene ble umiddelbart en suksess, og Svare trykte flere opplag.

[NA/A l 1045 (ib.)

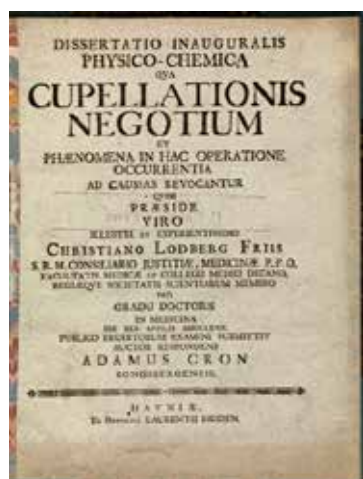
31.

LARS LARSEN HEIDEN 1767

Cron, Adam (1742-1775)

Dissertatio inauguralis physico-chemica qua cupellationis negotium et phaenomena in hac operatione occurrentia ad causas revocantur. Quam praeside ...Christiano Lodberg Friis,... pro gradudocoris in medicina, die XXX. Aprilis MDCCLXVII public eruditorum examine submittit, auctor respondens Adamus Cron Kongsbergensis.

Havniae : Ex Officina Laurentii Heiden, 1767. - 32 s. 4°

Emnet for Adam Crons medisinske doktoravhandling ved Københavns universitet i 1767 viser at man ved universitetet var opptatt av spørsmål som befant seg i datidens "forskningsfront" også på naturvitenskapens område. Cron diskuterer fenomenet at enkelte stoffer ved oppvarming tiltar i vekt mens man ut fra rådende teorier skulle vente det motsatte. Kjemi var på dette tidspunktet ikke etablert som akademisk disiplin, men kjemi og fysikk inngikk i medisinstudiet. Adam Cron var født på Kongsberg, og hadde fått sin første undervisning av sølvverkets bergmedikus Johann Heinrich Becker ved Bergseminaret. Etter endt utdanning arbeidet han som lege både i Kristiansand og Arendal før han i 1771 etterfulgte Becker som bergmedikus ved Kongsberg Sølvverk.

[NS 1494]

32.

JONAS LINDGREN (SORØE 1771)

Bie, Jacob Christian (1738-1804)

Philopatreiastrende Anmærkninger. I. Om de dyre Tider og Handelens Svaghed. II. Om Rettergang. III. Om Geistlighedens Indkomster. Skrevne i Kiøbenhavn den 23de November 1770 og efter Forlangende ved Trykken udgivne.

Kiøbenhavn : Trykt paa Johann Gottlob Rothes, Kongel. Hofs og Universitets-Boghandlers Bekostning, og findes tilkiøbs i hans Boglade No. 8. paaBørsen, [1771].

46 s.8°

Jacob Christian Bie var født i Trondheim. Etter juridiske studier forsøkte han å livnære seg som skribent i København. Her ble han raskt byens "enfant terrible". Allerede hans litterære debut i 1765 *Originale Danske moralske Fabler i bunden Stiil*, ble konfiskert og forfatteren idømt lang tukthusstraff, som han unndro seg ved å rømme. Da Struensee opphevet sensuren i september 1770, var Bie raskt ute med pamfletten *Philopatreiastrende Anmærkninger*, som skulle innlede de neste to årenes strøm av "trykkefrihetsskrifter". Her kritiserte han mange offentlige forhold, men det var spesielt prestestanden som var hans skyteskive. Også fremstående embetsmenn, som Ove Høeg-Guldberg og Christian Martfeldt kastet seg inn i debatten under pseudonym. I 1772 ble Bie dømt til tukthus på livstid for å ha forfalsket kongens underskrift. I 1777 ble han benådet og forvist til Dansk Guinea. Han endte imidlertid opp i Dansk Ostindia, der hans bror var forretningsmann, og han selv etter hvert ble offiser i britisk tjeneste.

[NA/A b 1357 (h.)]

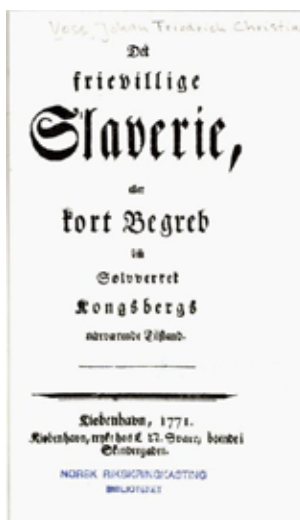
33.

LARS NIELSEN SVARE 1771

Voss, Johan Friedrich Christian (1747-1832)

Det frievillige Slaverie, eller kort Begreb om Sølvverket Kongsbergs nærværende Tilstand

Kiøbenhavn : Trykt hos L. N. Svare, boende i Skindergaden, 1771. - 16 s. 8°

I 1770 hadde Kongsberg Sølvverk over 4000 ansatte, og var Danmark-Norges nest største arbeidsplass. Driftssituasjonen var imidlertid prekær, utsiktene elendige, kassen var bunnskrap, arbeiderne hadde ikke fått lønn på månedsvis, og nøden var ubeskrivelig. De vesentligste årsakene til elendigheten, mente den anonyme forfatteren av skriftet *Det frievillige Slaverie*, var elendig ledelse, korrupte funksjonærer og grådige leverandører. I tillegg til at de ansvarlige får sine pass påskrevet lanserer pamflettskriveren flere konstruktive forslag til sosiale forbedringstiltak, som opprettelse av forsyningsmagasin og alternativ supplerende sysselsetting i form av tekstilmanufaktur. Beskrivelsen av forholdene viste seg i store trekk å være korrekt. Forholdene ble gransket av myndighetene og 22 funksjonærer ble i 1775 tiltalt og dømt for svindel og fusk i regnskapene. Den anonyme forfatter var selv embetsmann og fra 1774 sjef for *Det norske Berg- og Saltværks*

Comptoir i tilknytning til Rentekammeret i København. Til tross for at flere av forfatterens forslag faktisk ble gjennomført, fortsatte nedgangen for Sølvverket, og i 1805 ble driften midlertidig stanset.

[NS 3354]

34.

UKJENT TRYKKER (KØBENHAVN 1778)

Bredal, Niels Krog (1733-1778) (oversetter)

Lucile, eller den forbyttede Datter. Et Syngestykke i een Handling. Opført paa Fredensborg den 4de Septembr. 1778. Musiken af Andre Gretri. Til samme Musik af det Frandske oversat af Niels Krog Bredal.

Kiøbenhavn: [s.n.], 1778 . - 72 s. 8°

Utover på 1700-tallet ble teater høyeste mote ved hoffet, blant adelen og byborgerskapet. Man gikk i teatret, man spilte teater og skrev teaterstykker. Private teaterselskap ble opprettet rundt omkring i riket. Niels Krog Bredal fra Trondheim var en av de få som kom til å vie nesten hele sitt liv til teatret. Allerede som ung student i København var han en svært produktiv forfatter, som oversatte nyere tysk og fransk litteratur på løpende bånd. Han debuterte som dramatiker i 1756 med syngespillet *Gram og Signe eller Kierlighets og Tapperheds Mesterstykke*. Etter noen år som borgermester i Trondheim og sekretær i vitenskapsselskapet returnerte han til København i 1770. Året etter ble han direktør for det fornemste av alle teatre i riket, Det kgl. Theater i København. Han skrev selv en rekke stykker for teatret, og oversatte og tilrettela enda flere. *Lucile, eller den forbyttede Datter* er en komisk opera av den belgiske komponisten André Grétry med tekst av den franske dramatikeren Jean-François Marmontel, uroppført i Paris i 1769. Bredals versjon ble første gang framført på Fredensborg slott i 1778. Frederik 4s gamle jaktstlott var samme år blitt modernisert og utvidet og fikk da også en teatersal, og Bredals *Lucile* ble muligens framført ved innvielsen av denne salen. Stykket ble i 1781 utgitt på ny i serien *Skuespil for den Danske Skueplads*.

[NS 235]

35.

UKJENT TRYKKER (KØBENHAVN 1793)

Anker, Bernt (1746-1805)

Sörgetale i St. Olai Loge over Herr Conrad Clauson, eier af Bærums Jern-Værk, 1785 ved Bernt Anker.

Kiøbenhavn : [s.n.], 1793. – 16 s. 8°

“I et saadant Land, som ikkuntæller 720000 Indbyggere til en Strækning af 340 Mile at kunne opvise en Stukkenbrok og Holberg, en Gunnerus og Vahl, en Nordahl Brun og Tullin, en Schøning og Strøm, at kunde opvise en Mand, som ved egne Kræfters Storhed, uden Lærdom og Opdragelse, opsvinger sig til althvad det attende Aarhundrede har frembragt i den vanskeligste Green af Mineral-Riget, det er uomstødelige Beviis paa Nationens naturlige Storhed,...” Slik omtaler Bernt Anker sin venn, losjebror og forretningsforbindelse Conrad Clauson. Clauson var en selvlært teknologisk begavelse og innovatør, som ble eier og driftsleder ved Bærums Jernverk bare 18 år gammel. Bernt Anker tilhørte tetskiktet i Christianiapatrisiatet, og var på et tidspunkt Norges rikeste mann. Både Anker og Clauson var medlemmer av frimurerlosjen “St. Olaus til den hvite Leopard”. Frimurerlosjen var et møtested for eliten

og en viktig arena for utveksling av nye ideer. Sørgetalen over Conrad Clauson, som døde bare 31 år gammel, benyttet Anker til å hylle vitenskapen og de teknologiske fremskritt samtidig som han demonstrerte sine kunnskaper og kunne framstå som en fremtidens mann. Talen kom i flere utgaver, og ble også trykt i Københavntidsskriftet *Iris*.

[NS 278 (ib.)]

36.

JOHAN FREDERIK SCHULTZ 1795

Strøm, Hans (1726-1797)

Underretning om den Islandske Moss, Marie-Græsset og Gejtne-Skoven, deres Tilberedelse til Mad. Forfattet af Hans Strøm.

Kjøbenhavn : Paa det Kongelige Danske Landhuusholdnings-Selskabs Bekostning trykt og uddeelt i Norge. Efter Rentekammerets Foranstaltning oplagt for Kongelig Regning, ligeledes til Uddeling sammesteds. Trykt hos Johan Frederik Schultz, Hof- og Universitets-Bogtrykker, 1795. - 22 s., 1 kol. pl. 8°

Dette lille opplysningsskriftet om lavarten islandslav og dens potensiale som kornerstating ble initiert og bekostet av det danske landhuusholdningsselskapet og Rentekammeret i København for gratis distribusjon i Norge. Korn var en vesentlig bestanddel av kostholdet i Norge, og landet var svært sårbart dersom kornhøsten sviktet. Derfor var myndighetene på jakt etter næringsmidler som kunne redusere kornavhengigheten. Om utgivelsen og spredningen av dette skriftet ga noen resultat vites ikke, men det ble utgitt første gang i 1785 og gjenopptrykt i 1795 og i 1801. Under handelsblokaden i forbindelse med napoleonskrigene

noen år seinere kom et nytt initiativ for å få befolkningen til å utnytte islandslaven, som fantes i store mengder over hele riket. Skriftet er forfattet av presten Hans Strøm, Norges fremste naturforsker ved siden av Gunnerus. Det er forsynt med kolorerte kobberstikk tegnet av Strøm, som i tillegg til å være en fremragende vitenskapsmann også var en eminent tegner.

[NS 1624 (h.)]

NORSK TOPOGRAFISK LITTERATUR

36.

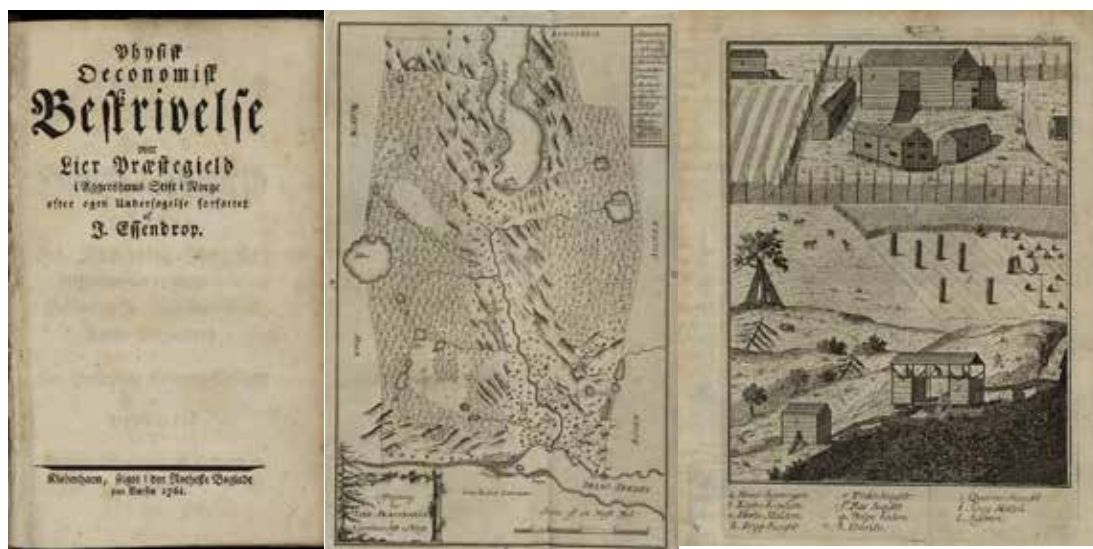
JENS ESSENDROP (LIER 1761)

Essendrop, Jens(1723-1801)

Physiskoeconomisk Beskrivelse over Lier Præstegjæld i Aggershuus Stift i Norge.

Efter egen Undersøgelse forfattet af J. Essendrop.

Kiøbenhavn : Selges i den Rotheske Boglade paa Børsen, 1761. - [18], 205 s., fold. pl. : ill.

Jens Essendrop var teologisk utdannet, men var som embetsmann knyttet til bergforvaltningen på Kongsberg fra 1764 til han døde, først som bergamtassessor, seinere som forvalter i Overbergamtet og magistratspresident i Kongsberg. Ved siden av drev han gården Landsverk i Sandsvær som mønsterbruk. Hans topografiske beskrivelse av Lier var en av de første større topografiske bygdebeskrivelsene. Essendrops hovedinteresse var landøkonomi, og i sin beskrivelse legger han hovedvekten på natur, jordbruk, byggeskikk og redskaper.

NA/A 3281a/si (ib.) (NB Digital)

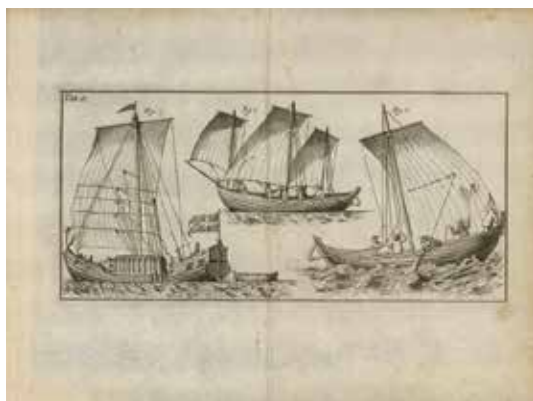
37.

HANS STRØM (SUNNMØRE 1762-1766)

Strøm, Hans (1726-1797)

Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge :oplyst med Landkort og Kobberstykker.

Sorø : Trykt hos Jonas Lindgren ; Kiøbenhavn : Sælges i Rothes Enkes og Profts Boghandling, 1762-1766. - 2 b. (570 s., 5 fold. pl.); (509 s.). ill. 4°

Hans Strøm var født i Borgund Han var kapellan hos farens etterfølger fra 1750 til han ble utnevnt til sogneprest i Volda i 1764. I denne tida samlet han systematisk opplysninger på sine mange reiser i sitt vidstrakte prestegjeld. Hans topografiske beskrivelse over Sunnmøre var ferdig omkring 1760, men utkom først i 1762 (første bind) og i 1766 (annet bind), begge trykt i trykkeriet til Sorø akademi. Steinar Supphellen omtaler Strøms verk som hovedverket i den norske topografiske litteraturen. Det vekket raskt betydelig oppsikt og ble av myndighetene i København framholdt som et forbilde og mal for denne typen undersøkelser. Arne Apelsest skriver i sin bibliografi over Strøm at tvillingbroren Ole, som var jurist og økonom i København, trolig bisto med den endelige redaksjonelle utformingen av verket. Et utdrag av verket ble oversatt til tysk av Jacob Nicolai Wilse og utgitt i en samling reisebeskrivelser i Berlin i 1782. Deler av verket ble også utgitt i svensk og islandsk oversettelse. Det var spesielt Strøms behandling av

natur, dyre- og planteliv som høstet stor annerkjennelse. Strøm var utvilsomt landets fremste naturforsker ved siden av Gunnerus. Botanikkhistorikeren Per M. Jørgensen har kalt han Norges første moderne biolog. Strøm utga en lang rekke mindre avhandlinger i de norske, danske og svenske vitenskapsselskapenes skrifter, utallige artikler om alle mulige emner i forskjellige tidsskrifter, utga teologiske verker og et eget tidsskrift, *Tilskueren paa Landet*. I 1779 ble Strøm sogneprest på Eiker og ble samme år hedret med tittelen "professor theologiae extraordinarius". I 1784 utga han sin topografiske beskrivelse av sitt nye prestegjeld: *Physisk-Oeconomisk Beskrivelse over Eger-Præstegjæld i Aggershuus-Stift i Norge*.

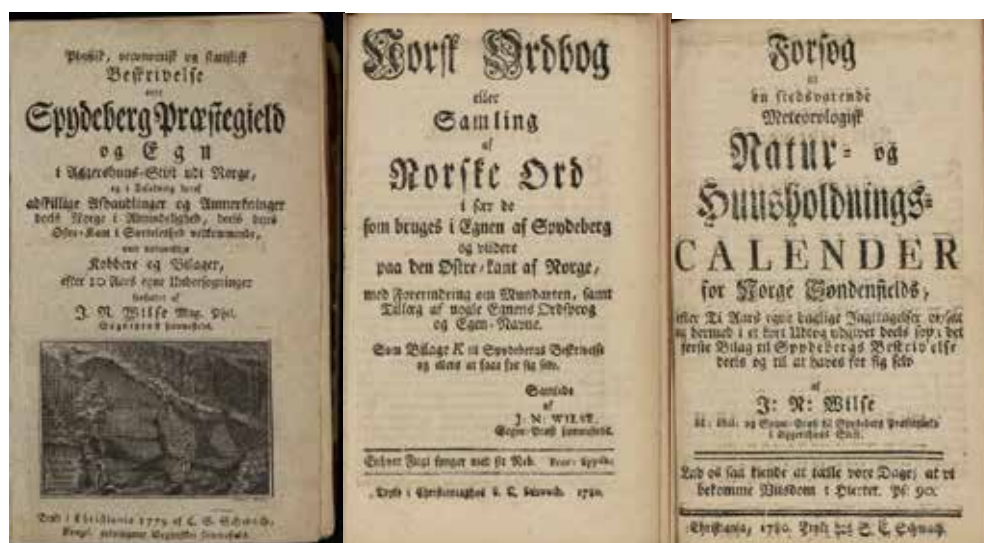
[NA/A 2001:5213/si](2 b. i 1)

39.

JACOB NICOLAI WILSE (SPYDEBERG 1779)

Wilse, Jacob Nicolai (1735-1801)

Physisk, oeconomisk og statistisk Beskrivelse over Spydeberg Præstegjæld og Egn i Aggershuus-Stift udi Norge, og i Anledning deraf adskillige Afhandlinger og Anmerkninger deels Norge i Almindelighed, deels dens Østre-Kant i Særdeleshed vedkommende, med nødvendige Kobbere og Bilager, efter 10 Aars egne Undersøgninger Trykt i Christiania 1779 af C. S. Schwach, Kongl. Privilegeret Bogtrykker sammestæds. [24], 599, [6] s., s. 6-38, [17] s., s. VI-XLVIII, [1] s., s. 2-76, IV pl. 8°

Jacob Nicolai Wilse tilegnet sitt store topografiske verk til Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab og Det Norske Patriotiske Selskab. Landhusholdningsselskapet hadde da eksistert i nøyaktig ti år (stiftet i 1769), mens det norske patriotiske selskapet, Det Aggershuusiske Patriotiske Selskab, var stiftet året før (1778). Wilse startet arbeidet med verket så snart han var på plass som sogneprest i Spydeberg i 1768. Han skriver i forordet at det var Landhusholdningsselskapet som oppfordret han til å gjøre dette arbeidet, som omfatter langt mer enn en sognebeskrivelse av Spydeberg. Det nærmer seg mer en amtsbeskrivelse for Smaalenene (med unntak av kyststripa). Mange av kapitlene omtaler også forhold som gjelder hele Norge. Utgivelsen var et stort risikoprojekt, i og med at Wilse på forhånd ikke hadde fått mange

subskribenter til verket. Opplaget var 300 eksemplarer, men på overfarten fra Danmark i desember 1777 forliste skipet, og kun 80 eksemplarer av de ferdige kobberstikkene som var laget i København, ble reddet.

Verket er organisert i tre deler, hvorav første del tar for seg naturen og landskapet, annen del jordbruket og den siste delen folket og den sosiale organiseringen. Det som skiller Wilses verk fra andre tilsvarende bekrivelser, er fremtidsfabelen *Om Efter-Tiiden i Norge*, som utgjør siste kapittel samt bilagene *Forsøg til en stedsvarende meteorologisk Natur- og Huusholdnings-Calender for Norge søndenfields.* og *Norsk Ordbog, eller Samling af Norske Ord i sær de som bruges i Egnen af Spydeberg.* De to bilagene ble også utgitt som separattrykk. Wilse var svært aktiv som forfatter, og er for ettertiden også kjent for sine *Reise-lagttagelser i nogle af de nordiske Lande*

som ble utgitt i fem bind 1790-98, etter delvis å ha vært utgitt på tysk i Berlin (1782-1787). I 1786 ble Wilse sogneprest i Eidsberg, og hans topografiske beskrivelse av Eidsberg prestegjeld ble publisert i *Topographisk Journal for Norge* (1793-1796). I 1790-årene var Wilse svært aktiv i den pågående universitetsdebatten og en flittig bidragsyter i tidsskriftet *Hermoder*.

[NA/A v 2585/si (ib.)]

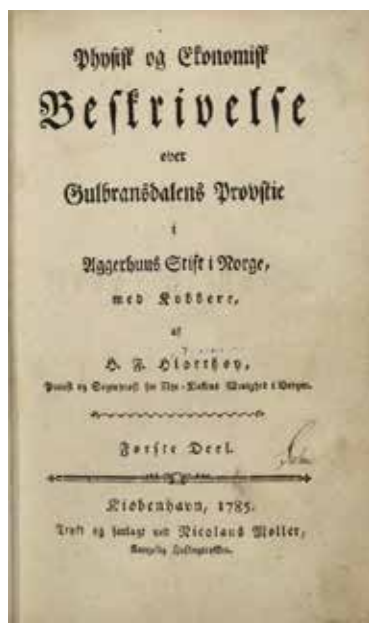
40.

HUGO FREDERIK HIORTHØY (GUDBRANDSDALEN 1785-86)

Hiorthøy, Hugo Frederik (1741-1812)

Physisk og økonomisk Beskrivelse over Gulbrandsdalens Provstie i Aggerhuus Stift i Norge.

Med Kobbere. Af H.F. Hiorthøy, Provst og Sognepræst for Nye-Kirkens Menighed i Bergen. Kiøbenhavn : Trykt og forlagt ved Nicolaus Møller, 1785-1786. - 2 b. ([16], 164 s.) ; ([3], 237 s. , tab. I-VII, tab. 1-3): ill. 8°

NA/top Gudbrandsdalen/si (ib.)(2 b. i 1)

Forfatteren var fra 1774 til 1783 sogneprest i Fron i Gudbrandsdalen og prost i Gudbrandsdalen Prostie. Dette var et lite kjent område i utkanten av det store Akershus Stift, og som Hiorthøy påpeker i forordet et område som "baade i ældre og sildigere Tider, har været mærkværdigt af sine Beboere og Folkemængde, uagtet det ligger saahøit til fiælds, langt fra Søen og Kiøbstæderne". Det fortjener med andre ord å bli bedre kjent, og i sin topografiske beskrivelse i to bind beskriver Hiorthøy i første bindet hele prostiet mer generelt før han i andre bindet tar for seg hver av de åtte prestegjeldene. Opplysninger har han selv samlet på sine vistasreiser samt fått tilsendt fra sine embetsbrødre i prestegjeldene. Beskrivelsen er ganske tydelig basert på den organisering man finner hos Hans Strøm. Hiorthøy nøt høy anseelse for sitt virke som jordbruker på prestegården, og han opprettet det første kornmagasinet i Gudbrandsdalen.

41.

JOHAN MICHAEL LUND (ØVRE TELEMARK 1785)

Lund, Johan Michael (1753-1824)

Forsøg til Beskrivelse over Øvre-Tellemarken i Norge, af Johann Michael Lund. Belønnet med det Kongl. Danske Landhuusholdnings-Selskabs anden Guld-Medaille. København : Trykt hos Joh. Rud. Thiele, 1785. - XXII, 274 s. : fold. kart. 8°.

Juristen Johann Michael Lund var prokurator i Bratsberg Amt fra 1776 til 1783. Tilskyndet av Gerhard Schønning begynte han å samle inn opplysninger av forskjellig art på sine reiser i amtet. Etter at Schønning døde, videreførte han kontakten om arbeidet med Peter Frederik Suhm, og da landhusholdningsselskapet utlyste en priskonkurranse bearbeidet han sine opptegnelser og sendte dem inn. I forordet er Lund svært beskjeden på egne vegne, og dette har han til felles med mange topografiske forfattere mot slutten av 1700-tallet, som brukte Hans Strøms sunnmørsbeskrivelse som rettesnor og målestokk. Av tittelbladet framgår det at Lund tross alt ble tildelt gullmedalje av landhusholdningsselskapet for sitt arbeid. Seinere var han lagmann på Færøyene i nesten 20 år før han avsluttet sin karriere som borgermester i sin fødeby Bergen.

42.

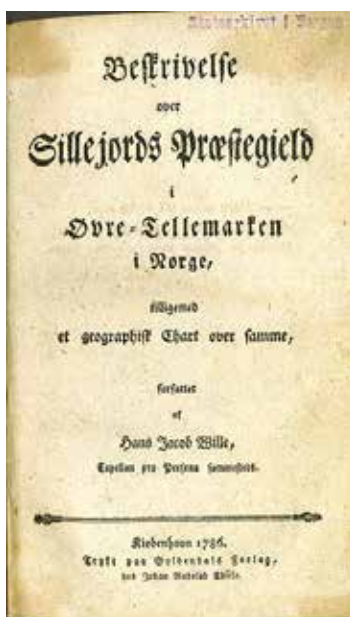
HANS JACOB WILLE (SELJORD 1786)

Wille, Hans Jacob (1756-1808)

Beskrivelse over Sillejords Præstegjeld i Øvre-Tellemarken i Norge : tillige med et geographisk Chart over samme, forfattet af Hans Jacob Wille, Capellan pro Persona sammesteds.

Kjøbenhavn :Trykt paa Gyldendals Forlag, hos Johan Rudolph Thiele, 1786. - [16], 292 s., fold.bl. : ill. 8°

Forfatteren ble født i Seljord og var først personalkapellan hos sin far, der han brukte mye tid på innsamling av natur- og kulturhistorisk informasjon om prestegjeldet. Deler av hans topografiske hovedverk *Beskrivelse over Sillejords Præstegjeld* utkom i Christiandssandske Uge-Blade i 1782, men ble utgitt i sin helhet i 1786. Verket inneholder i tillegg til topografi, kapitler om naturhistorie, økonomi og politiske forhold. Det fikk rosende omtale i første nummer av Topographisk Journal for Norge, og ble anbefalt som mal for topografiske beskrivelser. I 1786 ble Wille personalkapellan hos Hans Strøm i Eiker, noe som ga han mulighet til å

videreføre sine undersøkelser i Telemark. Manuskriptet til hans beretning om denne reisen gikk tapt ved en brann i København, men innledningen ble reddet, og ble trykt i Trondhjem i 1799: *Indledningen til Reisen igjennem Thellemarken i Norge 1786*. Seinere ble Wille sogneprest og stiftsprost ved Domkirken i Trondheim. Han var også sekretær i vitenskapsselskapet over en periode på ti år. Wille var en lidenskapelig samler av bøker, manuskripter og naturalier, som etterlot seg verdifulle samlinger, hvorav flere manuskripter med emner vedrørende Seljord og Telemark.

[NA/A n 3048 (ib.)]

(Dig. utg.: <http://da2.uib.no/cgiwin/WebBok.exe?slag=lesbok&bokid=silgjord>)

